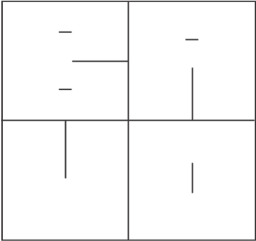

KONTEKSTI KULTURE

STUDIJE IZ HUMANISTIKE I UMJETNOSTI

BROJ II

An abstract graphic in the bottom right corner consisting of numerous horizontal, wavy lines in varying shades of purple, creating a sense of movement and depth.

DRUŠTVO
ZA
KULTURNI
RAZVOJ
BAUO

KONTEKSTI KULTURE | CONTEXTS of CULTURE
Studije iz humanistike i umjetnosti | Studies in Humanities and Arts

ISSN 3027-4222 | Štampano izdanje | *Printed Edition*
ISSN 3027-4818 | Elektronsko izdanje | *Electronic Edition*

Izdavač | *Publisher*

Društvo za kulturni razvoj „Bauo“ | *Association for Cultural Development “Bauo”*

Za izdavača | *For the Publisher*

Dušan Medin

Naučna redakcija | *Scientific Editorial Board*

Edidio Ivetić (Italija), Dragana Radojičić (Srbija), Boris Kavur (Slovenija),
Martina Blečić Kavur (Slovenija), Tanja Petrović (Slovenija), Ljiljana Gavrilović (Srbija),
Koraljka Kuzman Slogar (Hrvatska), Amra Sačić Beća (Bosna i Hercegovina),
Nenad Vujadinović (Crna Gora), Edin Jašarović (Crna Gora),
Zrinka Mileusnić (Slovenija), Branko Banović (Srbija)

Redakcija | *Editorial Board*

Stanka Janković Pivljanin | Dušan Medin | Jasmina Bajo | Milica Stanić Radonjić

Urednici | *Editors*

Dušan Medin | Stanka Janković Pivljanin

Objavljeno uz podršku Opštine Budva
Published with the support of the Municipality of Budva

KONTEKSTI KULTURE
STUDIJE IZ HUMANISTIKE I UMJETNOSTI

CONTEXTS *of* CULTURE
STUDIES IN HUMANITIES AND ARTS

II

PETROVAC NA MORU
MMXXIV

SADRŽAJ | CONTENT

Riječ urednika | 7 | *A Word from the Editors* | 10

TRAGOVIMA OTKRIĆA | TRACES *of* DISCOVERIES

Martina Blečić Kavur i Dušan Medin | *Izgubljene u prijevodima: sjekire albano-crnogorskog tipa s Kufina* | 15

Raško Ramadanski | *Pečat Petra, zaštitnika i arhonta Srbije* | 39

Zrinka Mileusnić | *Materijalna kultura kao zrcalo međukulturnosti XVI vijeka* | 45

U OGLEDALU JEZIKA | IN *the* LINGUISTIC MIRROR

Pavle Pavlović | *Poenkare, Vitgenštajn i Hilbertovo nasleđe: epistemološki konteksti* | 57

Jelena Bašanović Čečović | *Leksika crnogorskih narodnih govora kao značajan izvor građe za lingvokulturološka ispitivanja* | 67

Gordana Ljubanović | *Burna sociolingvistička noć: 23. septembar 1813. u Dnevniku don Antuna Kojovića* | 77

NJEGOŠ: REFLEKSIJE | NJEGOŠ: REFLECTIONS

Dragan Đorđević | *Poetika planine i Njegoševi idiomi* | 97

Milijana Simonović | *Slojevitost Njegoševog lirskog izraza u pesmi „Noć skuplja vijeka“* | 111

Dušan Medin | Stari grad Budva i njegova glavna (Njegoševa) ulica kroz
vjekove | 121

PRIKAZI | REVIEWS

Stanka Janković Pivljanin | *Ex catharensia: kratak jezički vodič kroz istoriju
Kotora* Ljiljane Kaščelan | 147

Uputstvo za autore | 151 | *Guidelines for the Authors* | 153

BURNA SOCIOLINGVISTIČKA NOĆ: 23. SEPTEMBAR 1813. U DNEVNIKU DON ANTUNA KOJOVIĆA

Gordana Ljubanović¹
JU Narodna biblioteka Budve
Odjeljenje za zavičajnu zbirku
Budva, Crna Gora

*Ništa što ljudi čine s jezikom ne tiče se samo
jezičkog sistema i strukture, već je uvek u vezi i sa
pogledom na svet govornika i njihovim svesnim i nesvesnim
jezičkim izborima koji im pomažu u samoodređivanju*

Jelena Filipović²

Sažetak: Na primeru Budve, u radu se analizira fenomen bilingvalnosti u komunama istočnojadranske obale u doba mletačke vladavine. Bilingvalnost se tretira kroz svoje društvene aspekte, odnosno kao diglosija i njena podvrsta – egzoglosija. Izvedena je makrosociolingvistička analiza na osnovu materijala iz *Dnevnika* don Antuna Kojovića koji je pisan na italijanskom jeziku. Za razmatranje je uzet dnevnički zapis od 23. septembra 1813. godine, gde se opisuje prevrat u gradu koji su izvršili stanovnici okolnog područja. Proučeni materijal je pružio mogućnost za kritičko sociolingvističko izučavanje situacione upotrebe jezika, verbalnog repertoara govornika, kao i za analizu konverzacije i jezičkih izbora. Zahvaljujući odlomcima na narodnom jeziku, bilo je moguće analizirati preključivanje jezičkih kodova u višejezičnoj zajednici. Koriste se biografske metode kvalitativne analize: analiza teksta i narativa, kao i analiza diskursa. Rad je istovremeno ogled o ulozi ideologije u jeziku, gde se kroz izbor jezika koji vrši autor dnevničkog zapisa otkrivaju njegovi stavovi o etnicitetu, rodu i moći.

Ključne reči: *Dnevnik* Antuna Kojovića, Budva, bilingvalnost, diglosija

¹ gordana.ljubanovic@nbdd.me.

² „Nothing that people do with language is ever exclusively about the language system and structure, but also about the speakers’ view of the world and their conscious and subconscious language choices which help them define who they are“ (Filipović 2015: 2).

UVOD

Skromna primorska komuna na južnom kraju istočnojadranske obale, koja je posle Morejskog rata skoro ceo vek u svakom pogledu životarila kao deo prekomorskih poseda Venecije, takozvane *Stato da Màr*, 1797. godine je grubo probuđena iz dremeža propašću aristokratske republike pod čijom je vlašću bila prethodna tri i po veka. Od tada, do 1813, kad je Austrija po drugi put, i konačno na dugo vreme zauzela Dalmaciju i ono što je ostalo od Mletačke Albanije (Kotor i Budva), ovaj gradić je preživeo više vladavina: Austrijance (1797–1806), Crnogorce i Ruse (1806–1807), i Francuze (1807–1813). Za to vreme došlo je do kraha postojeće ideologije, kao obrasca verovanja i prakse (Myers-Scotton 2006: 135), koja je toliko dugo trajala i bila toliko uvrežena da je Budvanima delovala kao prirodni poredak stvari. Konvencije u uređenju svakodnevnog života zajednice, podela na plemiće, građane i pučane, gradska veća, Statut i proslave, italijanski jezik kao visoki varijetet a narodni kao niski – ovaj tip diskursa koji je vekovima postojao u „ravnoteži snaga“ i bio naturalizovan (Fairclough 1989: 91), odjednom je bačen u vrtlog velike istorije. Drugim rečima, naglo je pomereno težište moći (Fairclough 1989: 2): ukinuto je plemstvo, proterani monaški redovi, propisane obavezne javne škole sa svetovnim programom, uveden razvod. Kao što obično bude u vremenima preevrata, silno su izbile i stare lokalne i verske omraze i razmirice, pojavila se prilika da se izmire lični računi ili nešto prigrabi u opštem metežu, pa su Budvani trpeli i od stanovnika svog nekadašnjeg *contada* (izvangradski posedi, župa) i siromašnih okolnih sela.

Jedan od oko 11.000 zapisa u dnevniku koji je tokom 32 godine vodio budvanski plemić i sveštenik don Antun Kojović u ovom radu će poslužiti kao tekst, u bartovskom smislu, za dekonstrukciju procesa jezičkog označavanja (Gunn 1992: 244–245) i za makrosociolingvističku kritičku analizu diglosijske sredine i bilingvalnog identiteta. U klasičnoj Fergusonovoj definiciji (Kabatek

2016: 624) diglosija je uvedena kao termin kojim se opisuju društveni aspekti bilingvalnosti. To je sociolingvistička situacija u kojoj se dva varijeteta jednog jezika ili dva jezika koriste na istoj teritoriji za različite svrhe.³ Ovaj drugi slučaj, takozvana egzoglosija, odnosi se na Budvu i na junake drame od 23. septembra. Jezici koji figuriraju su italijanski i „slovinški“, i oni stoje u takozvanoj komplementarnoj distribuciji (Filipović 2009: 148; Riley 2007: 58). Italijanski je nadregionalni, visoki, a „slovinški“ lokalni, neformalni, niski varijetet. Osim što povećava lingvistički kapital, znanje italijanskog kreira i simboličku dominaciju u zajednici (Myers-Scotton 2006: 89). Ako se, dalje, primeni Fišmanova modifikacija Fergusonove definicije i uvedu kriterijumi društvenih funkcija oba varijeteta, kao i činjenica da ih koriste različite društvene grupe, može se zaključiti da, izuzev kod malobrojne grupe muških obrazovanih pripadnika višeg staleža, kojoj pripada i autor analiziranog teksta, preovlađuje situacija diglosije bez bilingvizma (Kabatek 2016: 625).

Opis događaja od 23. septembra 1813. više je od dnevnika. Zbog obima, značaja i detaljnog predstavljanja događaja ima osobine istorijske proze. Usled njihovog broja, dramatičnosti i brzog smenjivanja ovaj dnevnički zapis prelazi u domen uzbudljivog izveštaja. Tog dana i noći „stranci su ušli u grad“ (Riley 2007: 171). Budvani su se našli u snažnom sudaru s drugim kulturnim modelom, s drugim „uobičajenim razmišljanjem“, drugim „podrazumeva se“ i odjednom je njihov svet pokazao svoju arbitrarnu, nesistematičnu i selektivnu prirodu, nesigurnost i nedoslednost koja se ispoljava i u (ne)korišćenju upravnog govora i (ne)preključivanju kodova u Kojovićevom zapisu. Zbog raznolikosti učesnika u pogledu društvenih identiteta i jezičkih varijeteta kojima se služe, on je bogat izvor za kritič-

³ Zbog neujednačene terminologije u izvorima koji su korišćeni za ovaj rad, u tekstu se u istom značenju ravnopravno koriste termini jezik i jezički varijetet.

ko sociolingvističko izučavanje situacije upotrebe jezika, onako kako je definiše Lakan (Riley 2007: 7), verbalnog repertoara govornika (Filipović 2009: 81), kao i za analizu konverzacije i jezičkih izbora (Filipović 2018: 7). Koriste se biografske metode kvalitativne analize: analiza teksta i narativa (Snape & Spencer 2003: 4), koji sadrže ono što je Diltaj nazvao „proživljeno iskustvo“, ono što se autoru i ostalim učesnicima dogodilo u određenom istorijskom i društvenom kontekstu (Snape & Spencer 2003: 7), kao i analiza diskursa.

BUDVANSKA KOMUNA

Prvi kolonizatori na obalama Mediterana bili su antički Grci. Međutim, oni su svoje naseobine tretirali kao trgovačke postaje, nezainteresovani za ozbiljnije prodiranje u okolinu koju su naseljavala razna plemena. Tako je na tim prostorima nastala prva situacija diglosije bez bilingvalnosti (Kabatek 2016: 630). Najstariji dokumentovani tragovi budvanskog naselja potiču iz helenističkog doba, a od tada verovatno datira i kulturna i jezička opozicija između obalnog, urbanog, mediteranskog naselja i seoskog zaleđa, tipična za istočnojadransku obalu (Ivančić 2020: 97). Rimski Ilirikum (I–III v.) već ima sve osobine jezičke i kulturne dihotomije koja će se produžiti kroz dualizam slovenstva i latinитета tokom mnogih budućih vekova (Ivetić 2014). Južnojadranski gradovi su u XI veku došli pod vlast srpske države i za sve vreme njenog trajanja u dokumentima se pominju kao „Zeta i gradovi“ ili „Duklja i Dalmacija“, što ukazuje na to da su bili smatrani za nešto zasebno i drugačije (Коматина 2018: 71). U doba Venecije Budva je bila deo onog što je istoričar Frederik Lejn nazvao „carstvo pomorskih baza“, koje su najvećim delom držane i održavane da bi služile interesima trgovačke patricijske oligarhije *Serenissime* (O’Connell 2009: 4).

Sama Budva je tipični antički grad, sa akropoljem na steni uz more, i gradom sa bazilikom (čiji su temelji ot-

kopani tokom rekonstrukcije posle zemljotresa 1979. godine) u podnožju. Antička površina starog grada od 3,5 hektara nije se promenila do danas (Јанковић 2007: 162), kao ni broj stanovnika, kojih nikad nije bilo više od sedam do osam stotina (Mrduljaš 2019: 249), što je svrstava u jednu od najmanjih istočnojadranskih *komunitadi*. Međutim, i tako mala, ona ima sve odlike komune koja je izgrađivana od ranog srednjeg veka po ugledu na italijanske srednjovekovne gradove-države. Ima zidine koje je štite od neprijatelja i odvajaju od zaleđa, okolnu župu, gradski statut, plemićka veća, bratovštine i, pre svega, mentalitet jedinstvene i tesno povezane „zastvorene celine“ (Novak 2004). U terminima nemačkog sociologa Ferdinanda Tenisa (Tönnies 1887. cit. u Riley 2007: 181) ona je pravi *gemeinschaft*: mali grad čiji se stanovnici čvrsto drže zajedno i funkcionišu na osnovu istorijskih, ili veza privrženosti; u žiži je porodica, crkva i susedi; članovi dele iste vrednosti, verovanja i običajne prakse, i to najvećim delom čine nesvesno i podrazumevajući (Riley 2007: 181). Grad istovremeno karakteriše „usamljenost prema okolnim društvima“ i labava integracija s prirodnim zaleđem (Raukar 1980–81: 176). Ekonomski i civilizacijski jaz između obalnog grada i stanovnika zaleđa nikad nije dozvolio ozbiljnije integrativne procese (Ivetić i Roksandić 2007: 157).

U vreme Mletačke Republike u njemu žive plemići, građani i pučani, s polugrađanstvom Venecije (*cives de intus*), istog statusa kao stanovnici *Terraferme*, to jest, poseda u Italiji (Crozet-Pavan 2023: 366). Okolo su posedi plemića i građana, i sela budvanskog zaleđa gde žive *contadini* i *paesani*. Kao najjužniji grad mletačkih poseda, sa granicom prema Osmanском Carstvu u neposrednoj blizini, Budva je tipično „pogranično društvo“, naviklo da živi u nesigurnosti i ugroženosti (Arbel 2014: 128). Prema izveštajima mletačkih rektora, teritorijalni kraj Dalmacije bio je u Bokokotorskom zalivu, a Budva sa sused-

nim Paštrovićima bila je sama granica između Dalmacije i (Turske) Albanije (Ivetic i Roksandić 2007: 270). Zbog prirodnih (obala nepodesna za luku i brodogradnju) i političkih okolnosti (pogranična tačka kojoj je uvek bila namenjena uloga vojnog utvrđenja i odbrane), uz mali (zbog turskih osvajanja vremenom sve manji) *contado*, Budva nikada nije mogla računati na ekonomsko napredovanje. U njoj su, kao u mnogim dalmatinskim gradovima, uz sitnu trgovinu i sitne surevnjivosti oko mesta u Vijeću ili redosleda u svečanoj procesiji, kako je to u *Povijesti Dalmacije* opisao Grga Novak, „prolazili dani od jematve do jematve, od žetve do žetve, bez većih uzbuđenja, a i bez briga“.

DEMOGRAFSKA SLIKA, KULTURNI I LINGVISTIČKI PEJZAŽ BUDVE DO PADA VENECIJE

Ko je u doba Venecije živio na ovom prostoru? Odgovor zavisi od toga koga pitamo. Što se tiče Mlečana, u Dalmaciji su živeli Dalmatinci i država nije pravila razliku između Slovena i Italijana. Za njih je najupadljivija bila društvena suprotnost između „više civilizovanih“ stanovnika gradova i zaostalih stanovnika zaleđa (Wolff 2001: 11). U pravnom, ekonomskom, političkom, kulturnom smislu prve nikad nisu tretirali kao ravne sebi, a prema drugima su do kraja vladavine imali dvojak odnos, koji je oscilirao između opreznog zaziranja zbog njihovog plemenskog i ličnog ponosa i sažaljenja zbog endemskog krajnjeg siromaštva, između osude naravi i običaja i blagonaklonog razumevanja. O tome svedoče mnogobrojne *relationes* (izveštaji rektora mletačkoj vladi) (Ivetic i Roksandić 2007: 157). Tek austrijski popisi u XIX veku razlikuju stanovnike, još uvek ne prema maternjem, nego prema jeziku kojim se služe, i otkrivaju da u Dalmaciji ne žive Dalmatinci, ni Iliri, Vlasi ni Morlaci (*Morovlachos*, Crni Vlasi) nego srpsko-hrvatska većina i italijanska manjina (Wolff 2001: 322). Stanovnici grada svoj društveni

identitet nisu gradili na nacionalnoj pripadnosti nego na identifikaciji sa gradskom komunom i njenom kulturom, kroz rođачke veze, pripadanje bratovštinama, učestvovanje u gradskom veću i ritualima zajednice, kao i kroz sučeljavanje sa „drugima“, onima izvan gradskih zidina. Jezik, bilo italijanski ili *schiavonesco*, imao je važnu, ponekad diskriminatornu ulogu, ali je bio prvenstveno klasna kategorija. Italijanski, kao obeležje komunalne elite, bio je klasna oznaka koju je mogao preuzeti i došljak (Raukar 1980–1981: 179).

Budva je nedostatak stanovništva do kojeg je dolazilo zbog ratova, pohara i epidemija – posle Kandijskog rata koji je trajao 25 godina (1645–1669) broj stanovnika je pao na manje od 600 – uvek nadoknađivala doseljavanjima iz užeg (najviše Paštrovići, ali i Pobori, Maini, Brajići, Grbalj) i šireg zaleđa (Crna Gora, Hercegovina, Albanija). Neki od tih doseljenika su prelazili u katoličanstvo, učili jezik(e), vremenom se peli uz društvene lestvice, kupovali položaje ili ih dobijali kroz sistem *grazie* (Arbel 2014: 190) i ulazili u gradska veća. Tako ima primera da su u popisu iz sredine XVII veka neke porodice navedene kao građanske, da bi vek kasnije bile u spisku plemića, kao što je slučaj s porodicom Kojović. Identitetsko iskustvo koje su Budvani stvarno živeli nije bilo jednostavno. Pored jezika i religije, njega su određivali i ekonomski, pravni i društveni status koji se kombinovao sa ono malo političkog uticaja koliko je Venecija ostavila komuni u koloniji, kao i pol (O’Connell 2009: 10). U svakom slučaju, stanovnici ove komune su sebe nazivali Budvanima i smatrali se u prvom redu njenim državljanima, a tek potom venecijanskim. Okolo je živelo seosko stanovništvo koje je radilo na zemlji posednika i na svojim imanjima, bavilo se posnom zemljom i stokom. Kroz duge procese migracija u njemu su se izmešali Sloveni sa ostacima preslovenskih naroda, romanizovanih Ilira, Avara i drugih, sedentarni zemljoradnici sa lutajućim stočarima. Oni su sebe zvali po

plemenima kojima su pripadali: Paštrovići, Maini, Pobori, Brajići ili po bratstvima u okviru plemena. Svuda oko grada preovlađivalo je srpsko pravoslavlje, pre svega zbog toga što su pravoslavni sveštenici bili mnogo više prisutni „na terenu“ od katoličkih, koji su često oklevali i izbegavali da idu u krajeve čiju je zaostalost i opasnost vrlo slikovito opisao barski nadbiskup Marin Bici u svom izveštaju o vizitaciji 1610. godine (Bici 1985). Sveštenstvo i narod su govorili istim jezikom, prolazili kroz iste društvene događaje, delili mržnju prema Rimu i katoličanstvu, a delimično i nerasporeženje prema stranim vladarima (Arbel 2014: 169). Osim toga, iza granica budvanskih sela počinjala je Crna Gora, sa vladikom koji je imao rezidencije u manastirima Podostrog i Stanjevići, nadomak gradskih zidina.

Kulturnu i etičku distancu između grada i zaleđa dobro ilustruje komentar seljaka iz Dalmatinske zagore, upućen Mlečaninu – putniku koji je u selu ostavio lep utisak. U putopisu na italijanskom ova izjava je navedena u originalu: „Gospodine, ti nissi Lanzmanin, tissi Vlah!“ (Fortis 1774. cit. u Wolff 2001: 170), što znači da se ne ponaša kao *Italiano* – *poltrone*, nego kao jedan od njih, sa svim pozitivnim konotacijama koje iz perspektive govornika nosi „mi“, nasuprot „oni“. S druge strane, Fortisovo preključivanje kodova na ovom mestu u tekstu je podsetnik da čak i najuljudniji „drugi“ govore stranim jezikom, što je govorna ekspresija stranih običaja i naravi, sve u svemu, potpuno nerazumljivo čitaocu u Veneciji (Wolff 2001: 166). Može se reći da je ovde reč o različitim kulturnim, a ne samo lingvističkim pejzažima u čijim simbolima dve grupe žive i misle (Filipović i Vučo 2019: 348).

Sociolingvistička situacija u budvanskom kraju na prelazu iz XVIII u XIX vek bila je veoma raznolika. Kao govorni varijeteti koristili su se venecijanski italijanski i jezik koji je imao mnogo naziva: najčešće ilirski ili slovenski, ređe rašanski, vlaški, srpski,

hrvatski. Kao što su u to doba različito imaginirali narod, kao Dalmatince, Ilire, Slovene, Vlahe, Mlečani nisu bili sigurni ni kako da zovu njihov jezik. Bio je to ijekavski i (delimično) ikavski dijalekt štokavskog govora. U pisanju su se koristili latinski, toskanski italijanski i crkvenoslovenski. Pisalo se latinicom i predvukovskom ćirilicom (Ivančić 2020: 85).

Pored tradicionalnih funkcija, reprezentujuće i komunikativne, jezik i ovde pokazuje tendenciju da obeležava društveni identitet, to jest, ima ekspresivnu funkciju (Riley 2007: 8, 93). Društveni identitet znači identifikovanje sa određenom grupom i njenom kulturom i razlikovanje od drugih grupa (Kabatek 2016: 625). U gradu, italijanskim su govorili činovnici iz Venecije, te pripadnici lokalnog plemstva i građanstva u javnosti. Narodnim jezikom su govorili niži slojevi: zanatlije, ribari, radnici, sluga, kao i žene. Celo zaleđe nije ni znalo drugi jezik. Govorni italijanski u gradovima Dalmacije sastojao se od toskanskih i reči starog venecijanskog, sa primesama lombardskog i pulješkog govora (Metzeltin 2009: 212). Poznato je da Venecija nije imala nikakvu jezičku politiku, ni u matiči, ni u kolonijama. Još u renesansi u gradu na lagunama čistim venecijanskim govorom služili su se samo pripadnici najnižih slojeva. Budući da ni kultivisana upotreba nije bila vezana za neki kanon, ovaj varijetet je lutao, naginjući u početku latinizovanom padovanskom koineu zvanom *Veneto illustre*, koji je bio poznat po svojoj hibridnosti, a kasnije sve više ka toskanskom italijanskom, koji će zahvaljujući Danteu i Petrarki na kraju postati standardni varijetet (Tuttle 1997: 263). U Dalmaciji, državi je bilo važno da se uprava, sudstvo i blagajna vode na italijanskom, za ostalo se nije zanimala. Škole za malobrojnu decu koja su se školovala plaćale su same komune – ako su imale sredstva ili su redovnici (najčešće franjevci i dominikanci) držali privatne škole. Nastava je bila na italijanskom jeziku, uz koji se učilo i malo latinskog.

Italijanski je jezik uprave, poslovanja i ozbiljnih razgovora. Narodnim govorom se bilingvalni građani služe u kući, u porodici, u privatnom životu, o čemu postoje mnogobrojni dokazi (na primer: Metzeltin 2009: 211). Njihova komunikativna kompetencija (Riley 2007, cit. u Filipović 2009: 13) na visokom je nivou, a biranje jezičkih varijeteta za različite situacije odražava i vrednosti koje kao govornici pridaju određenim domenima (Fishman 1965, cit. u Myers-Scotton 2006: 77). Italijanski na zasedanju Vijeća sugerise formalnost i važnost tog posla koji mogu da obavljaju samo malobrojni, odabrani, najbolji članovi zajednice. Narodni jezik u društvu žene i dece nema statusnu nego afektivnu vrednost, ne upućuje na manji značaj koji se pridaje tom domenu i učesnicima u verbalnoj komunikaciji – tu ulogu ima komunikacija sa poslugom i pripadnicima socijalno nižih slojeva, nego na intimnost i osećajnost koji u njemu vladaju.

Po konvenciji, teološka, filozofska i naučna dela pisana su na latinskom. Italijanski je bio rezervisan za ozbiljniju književnost, memoare i istorijska dela. Na narodnom jeziku zapisivana je najviše narodna poezija i književnost koja je stvarana po ugledu na narodnu.

Latinicom su, naravno, pisani latinski i italijanski tekstovi, ali i oni na narodnom jeziku. Međutim, za razliku od ćirilice ili glagoljice, latinica nije prikladna za zapisivanje svih slovenskih glasova i to je pričinjavalo velike probleme. Prvi italijansko-latinskog rečnika Fausta Vrančića iz 1595. sa nepunih 4.000 slovenskih reči uradio je isusovac Jakov Mikalja i dodao mu kraće razmatranje o ortografiji. Rečnik, pod nazivom *Blago jezika slovinskoga*, objavljen je 1651, ali nije postao standard za pisanje „slovinskih“ reči. Naročitu teškoću su predstavljali prednjonepčani frikativi i afrikate: š i ž, odnosno č i ć. Situacija je bila takva da je hrvatski lingvist Tomo Maretić, izučavajući ovu problematiku, nabro-

jao po 18 načina za pisanje glasova č i ž, i čak po 22 načina za zapisivanje glasova ć i š (Šimunković 1990: 71). Očigledno da su oni koji su hteli da pišu radije to činili na italijanskom, zbog svog obrazovanja i konvencije, ali i zbog toga što su narodni jezik uglavnom zapisivali po sluhu. Pravoslavna crkva se služila predvukovskom ćirilicom. Izvan nabrojanih grupa, onih koje bismo danas nazvali „beli povlašćeni muškarci“, među ostatkom stanovnika grada oba pola, kao i na selu, suvereno je vladala nepismenost.

Može se reći da su sociolingvističke determinante upotrebe jezika: obrazovanje – u komunalnoj ili redovničkoj školi ili manastirsko; društveni položaj – plemić, građanin ili pučanin, sveštenik ili seljak; geografska pozicija – građanin ili stanovnik župe i pol – žene se po pravilu nisu školovala niti su znale italijanski (Ivančić 2020: 98). Njima treba dodati i jezički domen, kao sferu jezičkog angažmana – javni ili privatni (Filipović 2015: 24). Jezička aktivnost se odvijala u stalnoj međuigri pisanog latinskog, govornog i pisanog italijanskog i – pretežno – govornog narodnog jezika (Sadovski-Kornprobst 2021).

BUDVANSKI KANONIK DON ANTUN KOJOVIĆ

U 34. poglavlju prve knjige *Budvanskih anala*, koje je Kojovićev sugrađanin don Krsto Ivanović pisao između 1650. i 1653. godine, u spisku kuća starih pučana – građana (*antico cittadino*) sreće se i porodica Cojo/Kojo (Ivanović 1650: 336). Jedan vek kasnije, 1751. godine, u matičnoj knjizi parohijske Crkve Svetog Ivana Krstitelja u Budvi zabeleženo je da se u porodici (sada već) plemića Nikole Matijinog Kojovića i Anđeline, kćeri Simona Santa Trinita, rodio sin Antun.⁴ Bio je najstariji od sedmero dece i zajedno sa dve sestre jedini koji je doživeo odraslo doba.

⁴ Biografski podaci o Antun Kojoviću preuzeti su iz: Bojović 1996: 7–67.

Posle osnovnog školovanja, moguće kod fratarara franjevac koji su imali samostan u gradu i držali privatnu školu, Kojović je otišao na studije u Ilirski kolegijum u Loretu, kao jedan od dva pitomca u kvoti namenjenoj Barskoj nadbiskupiji (Dević 2006: 448). Kolegijum su vodili isusovci, studije su trajale šest godina, a Kojović je studirao prava i teologiju i vratio se u domovinu sa titulom doktora „od oba prava“. Prema dostupnim izvorima, ostatak dugog života proveo je u Budvi. Tu je postao paroh, a zatim kanonik Crkve (katedrale) Sv. Ivana, u apostolskom vikarijatu koji je u Budvi osnovan po ukidanju biskupije (posle Kiparskog rata 1570–1573). Međutim, njegova crkvena karijera nije tekla glatko, naprotiv. Zbog toga što je podržao sestru Katarinu kad je otišla od muža i vratila se u roditeljsku kuću, te joj pomagao da se trajno razdvoji od muža, bio je čak suspendovan na pet godina od vršenja svetih obreda. Katarina je kasnije, dugi niz godina, svojim ispadima i lošom naravi remetila bratu život i narušavala ugled. Neslaganja sa crkvenom upravom su se nastavila i kulminirala kad je prigrlio ideje Francuske revolucije i za vreme francuske uprave ušao u novoosnovanu kotorsku slobodnozidarsku Ložu Sv. Ivana – prijatelja slobode. Ali Kojović se ni tu nije zadržao, nego je u svojoj sredini zdušno agitovao za slobodarske i prosvetiteljske ideje, pa je u kotorskoj masonske loži bilo upadljivo mnogo Budvana. Inače, Francuzi su u Dalmaciji, gde je sveštenstvo bilo najuticajniji stalež, smatrani bezbožnicima i neprijateljima vere, a kler je, zajedno s razvlašćenim plemstvom, bio njihov najveći neprijatelj (Novak 2004). Zbog toga je izašao na glas kao pristalica Francuza i njihove vlasti, što ga je zamalo koštalo života u „revoluciji“, o kojoj je ostavio živo i detaljno svedočanstvo.

Pored toga što je savesno vršio pastirsku službu, o čemu na više mesta piše u svojim *Memoarima*, Kojović je potpuno uronio u život svog grada. Držao je školu, bio organizator crkvenih i gradskih svečanosti, pisac pri-

kladnih govora i šaljivih pokladnih drama, svirao je violinu u kućnom pozorištu žene poslednjeg mletačkog vojnog upravnika grada, Kjare Zorzi, vršio razne civilne, a u burnim vremenima i vojne gradske službe, redovno vodio dnevnik, pisao anale grada i memoare. Uvažavali su ga i pravoslavni stanovnici; upravo je on sastavio molbu mletačkim vlastima da se najzad odobri podizanje pravoslavne crkve u gradu. U predgovoru uz prepis delova iz njegovog *Dnevnika* Risto Kovačić ga je ovako okarakterisao: „Iz svega se rukopisa vidi kao i iz ovih bilježaka, da se kanonik Kojović miješao u sve posle svog rodnog mjesta, ne kao prosto važno, nego kao najvažnije lice, kao neki faktotum: on je bio i duovnik i vojnik, i matros i kanunijer, i učitelj i kuvar, i glavari pandur, i liberalac i konservativac, i suista i komunac, i demokrat i aristokrat, i vladin i narodan, i muško i žensko, što je god ko htio, sve i sva“ (Ковачић 1878: 7). Sociolingvistički, u terminima teorije mreže, može se reći da je bio važno čvorište mreže velike gustine i snage veza (Myers-Scott 2006: 72). Članovi dvadesetak budvanskih plemićkih porodica bili su mnogostruko povezani rođaćkim i prijateljskim vezama kroz više generacija, a te veze su se, prvenstveno putem brakova, prelivale i na građanstvo. U samom gradu, među 700–800 stanovnika „svako je svakog znao“, ljudi su se svakodnevno sretali i zajednica je bila čvrsto povezana.

Lična svedočanstva o ljudima i vremenu koje je poznao do nas su došla u dve sačuvane knjige *Dnevnika* (1805–1832), dve knjige *Memoara*, tridesetak pesama i dve pokladne komedije. S obzirom na ekstrovertnu prirodu i uzbudljiv, ponekad sasvim dramatičan, istorijski period u kom se odvijao njegov život, Kojović se u svim svojim delima kao pažljiv posmatrač više bavio stvarnim životom nego literaturom. Pomalo neočekivano za današnjeg čitaoca, *Dnevnik* je dobrim delom pisan u trećem licu, što ostavlja neobičan utisak: kao da je autor istovremeno i prisutan i izme-

šten iz onog o čemu piše. U Kojovićevoj prozi ponegdje ima biografskih podataka, retkih i krajnje diskretno izraženih ličnih stavova, ali preovlađuje hronika grada: život na ulici, trgu, pijaci, u maslinjaku, vinogradu, među ribarima, kao i na svečanim ručkovima i večerama u kućama bogatijih Budvana. Svoju poetiku je izložio u uvodu u *Memoare*: „Hoću da ne iščezne uspomena na svaki događaj, pa makar koliko gorka ona bila – i to istinitim opisivanjem“ (Kojović 1996: 17).

Osim pesama i šaljivih komedija, sva Kojovićeva proza je na italijanskom jeziku i u sociolingvističkom smislu on je tipični bilingvalni obrazovani muškarac iz višeg društvenog sloja u egzoglosijskoj sredini, na način koji je karakterističan za *Stato da Màr*. Često citirani odeljak iz službenog izveštaja mletačkog sindika Đovanija Batiste Đustinijanija iz 1553. (Metzeltin 2009: 212) daje sliku sociolingvističke situacije u Dalmaciji, koja se nije menjala ni narednih vekova. On kaže da u Zadru, koji je sedište pokrajine, plemići žive i odevaju se na italijanski način, kao *lingua franca* govore venecijanski varijetet italijanskog (*franco come lingua veicolare*), dok svi pučani žive po narodnim običajima. Za Šibenik kaže da su nošnja stanovnika, njihov govor i opštenje skroz slovenski. Sve žene se oblače na narodni način i gotovo nijedna ne zna da govori italijanski (Gustiniani 2011). Đustinijani potvrđuje status slovenskog ili dalmatinskog (*slavo, dalmatino*) kao „jezika materinjeg i porodičnog“ (*lingua materna e familiare*) (Dotto & Vuletić 2019). Slično će pisati polovinom XIX veka nemački putopisac, istoričar i geograf Johan Georg Kol (Kohl 1856): „što se tiče jezika, svi su bilingvalni; u stvari, uz slovenski, oni govore i razumeju italijanski koji je jezik poslovanja i učtivog razgovora [...] u porodici uvek govore slovenskim“ (Metzeltin 2009: 212).

Sklonost da živi u zajednici i sa zajednicom, kombinovana sa interesovanjem za književnost, vodili su Kojo-

vića da izađe iz konvencije i usmeri se ka pisanju tekstova na narodnom jeziku. Pored pesama – od sačuvanih, 27 je na „slovinskom“ i četiri na italijanskom, i šaljivih drama – obe na narodnom jeziku, u italijanskoj prozi Kojovića nailazi se na pojavu preključivanja kodova, to jest, na odlomke na narodnom jeziku. Pitanje koji je jezik bio njegov maternji jeste pogrešno pitanje. U govoru, kao tipični bilingval, verovatno ni on nije podjednako vladao sa oba jezika, jednostavno zato što ih je koristio u različitim situacijama i sa različitim sagovornicima (Wolff 2001: 34). Čini se da se na njega mogu primeniti reči Vilovskog o Stefanu Mitrovu Ljubiši (koji je bio učenik u Kojovićevoj školi). Vilovski je zabeležio da je Ljubiši italijanski bio drugi jezik, da „mu je taj govor tekao iz usta kao med i da ga je hitrije govorio nego srpski jer se u svojoj mladosti više služio talijanštinom“ (Виловски 1908: 44, cit. u Tepavčević 2019: 18). Lako je zamisliti da je na pijačni dan, na putu od crkve do trga nekoliko puta menjao jezik. Sa služavkom bi se na vratima oprostio na „slovinskom“; ako bi putem sreo gradonačelnika ili sudiju, na italijanskom bi popričali o dopisu koji treba da pripremi Vijeće; na trgu bi sa seljankom koja je u grad donela smokve pregovarao o ceni na „slovinskom“; ako bi u povratku naišao na nekog od svojih malih đaka, na „slovinskom“ bi ga opomenuo da ne trči ulicom, ako bi bio neki deran od desetak godina, to bi možda uradio na italijanskom... Ovakav obrazac neprekidnog preključivanja kodova takođe ima svoje značenje. On upućuje na dvostruki identitet i učešće u obe kulture koje obeležavaju jezici (Myers-Scotton 2006: 167), to jest, na pozitivan stav prema oba jezika, bez želje da se naglasi izdvojenost iz „druge“ zajednice (Myers-Scotton, cit. u Smith 2022: 917).

„REVOLUCIJA“ OD 23. SEPTEMBRA 1813. GODINE

Francuska vladavina u Boki okončala se u jesen 1813. godine i očekivao se

ponovni dolazak Austrijanaca. Kao u leto 1797, kad su se iz Venecije vratili odredi lokalnih regruta, angažovanih za odbranu Republike od Napoleona, i doneli vest da je ona prestala da postoji, a austrijska vojska postepeno napredovala na jug, u obalnim komunama je nastalo komešanje i bezvlašće. U Budvi su oba puta u vremenski prorez između dve vlasti ušli stanovnici gradskog okružja i Crnogorci, na čelu s vladikom Petrom I Petrovićem. Prvi put je „vladika krenuo Crnogorce“ kad je skupština Mletačke Albanije održana u Kotoru zaključila da ne priznaje novu demokratsku vlast u Veneciji i zamolila crnogorskog vladiku za pomoć protiv Francuza. Ta „vlast mitropolitova“ u Budvi je trajala mesec i po dana, od 14. jula do 28. avgusta 1797, kad su prema odredbama Kampoforzijskog mira ovu teritoriju preuzeli Austrijanci. Drugi put se ponovilo isto. Kao jedini preostali autoritet, opet je očekivan mitropolit, da bi se očuvao kakav-takav red i dobila zaštita od osvetoljubivih i pljačkaški nastrojenih suseda – stanovnika opština koje su francuskom administrativnom reformom postale deo budvanskog sreza. Okretanje ovih gradova, snažno prožetih kulturom i jezikom Venecije, u teškim vremenima ka vodi „divljih“ Crnogoraca nije bilo slučajnost. Bio je to ishod vekovnog života uz druge. Primorske komune su od pamтивека bile okružene „drugačijima“. U vreme o kojem je reč za Kotor i Budvu bili su to, pre svega, okolna plemena i Turci. Nekadašnji kotorski *contado* Grbalj, kao i budvanski *contadi*, zajedno s Paštrovićima, bili su naseljeni isključivo slovenskim stanovništvom srpske pravoslavne vere. Stanovnici gradova su različitost župljana doživljavali drugačije nego različitost Turaka: sa župljanima, kao i sa Crnogorcima, delio se jezik i vera – kakva bila, ali ipak hrišćanska (Ivetic i Roksandić 2007: 271). Zbog toga su oni bili bliži i poznatiji. Radili su na zemlji građana, dolazili u gradove i na pijacne trgo­ve, pojedini se i trajno doseljavali. U nekim gradskim crkvama se bogoslužilo po oba obreda. Život sa nji-

ma je bio trajna činjenica i utisak je da se, uz sve rezerve, „pravoslavna različitost“ prihvatala tradicionalno i po navici. Tu je na delu bila i „praktična tolerantnost“ (Ivetic i Roksandić 2007: 281), kao kulturno obeležje komuna koje su celokupnu društvenu komunikaciju zasnivale na načelu pregovaranja, kroz metode pokroviteljstva, kumovskih i rođaćkih veza i razmene usluga. To je takođe bilo temeljno načelo politike Venecije u kolonijama i njen način da održi na okupu teritorije čije su glavne karakteristike udaljenost od matice i raznovrsnost pravnih tradicija, vera, etnija i jezika njenih stanovnika (O’Connell 2009: 2).

Don Antun Kojović je ostavio obiman zapis o danu i noći prevrata koji je nazvao „revolucijom“, kad je francuska uprava okončana, a nova još nije bila izvesna, o dramatičnim događajima čiji je bio učesnik i svedok. Po kompoziciji teksta, kao i zbog toga što je autor tog dana zadobio rane od kojih se dugo oporavljao, može se zaključiti da zapis nije dnevno aktuelan, to jest, da je pisan naknadno, možda i nekoliko nedelja posle događaja na koje se odnosi. Prepričani dnevnički zapis je skup kvalitativnih podataka koji su nastali prirodno, kreiranjem dokumentarnog svedočanstva relativno brzo posle stvarnih događaja (Ritchie 2003: 35). Na njega se može primeniti metod analize dokumenta i analize konverzacije sa primarnim fokusom na jeziku, konstrukciji i strukturi govora, kao i interakciji govora i teksta (Spencer, Ritchie & O’Connor 2003: 200). Odgovor na metodološko pitanje koje stoji u pozadini – kako se govor može proučavati na osnovu pisanog dokumenta, nalazi se u činjenici da je usmenost vidljiva kroz citate (Sadovski-Kornprobst 2021: 218, 221). U materijalu koji se analizira ima dosta primera upravnog govora. U izjavama i dijalozima učesnika događaja, procesu autorovog beleženja i našeg čitanja i tumačenja njegovih jezičkih izbora otkriva se trenutak „prevrata“, kriza kulturnih obrazaca koji definišu međuljudske odnose i stvaraju društvenu hijerarhiju (Filipović 2015: 24).

Drugim rečima, društveni prevrat se ne čita samo na semantičkom nivou, nego i u strukturi iskaza učesnika i autorovom filteru koji u datoj situaciji propušta ili ne propušta direktni govor ili određeni varijetet u tekst. Čitalac može sam da menja tu strukturu, ako želi bliži ili dalji pogled na opisana dešavanja i karaktere.

Dana 22. septembra 1813. u gradu još ima francuske vojske oličene u odredu Hrvata koji čeka brod za evakuaciju. Na zidinama su panduri – regrutovani uglavnom iz opština Maina, Pobora i Braića, nešto žandarma, narodna straža i drugi građani, među kojima je i nekoliko dobrovoljaca Paštrovića, svi spremni za odbranu. Kao taoci, zadržani su po tri ugledna člana okolnih plemena Pobora i Maina. Po naređenju komandanta grada Kristijanovića, ujutro su zazidana bočna gradska vrata, a panduri koji obavljaju taj posao komentarišu ga rečima: „Danas gradi, sutra razgrađuj“ (*danas gradi sciutra cemo razgragievati*).⁵ Otvorena su samo glavna vrata, prema kopnu. Stižu glasovi da se vladika s Crnogorcima spušta od manastira Stajevići.

Panduri, mrzovoljni što moraju da rade fizički i – oni znaju, jer su učesnici zavere – uzaludan posao, komentarišu ga narodnom izrekom koju Kojović daje u originalnoj verziji. Mogu se naći dva objašnjenja za ovaj slučaj preključivanja kodova: reč je o poznatoj narodnoj izreci i izborom jezika se reprodukuje društvena moć – još u nastajanju – naoružanih muškaraca iz grupe „drugih“. Ovakvo indeksiranje jezikom će autor dosledno koristiti do kraja zapisa.

⁵ Svi citati pod navodnicima preuzeti su iz: Kojović 1969: 153–164; navodi u zagradama, u italiku, na italijanskom ili narodnom jeziku preuzeti iz rukopisa: Kojović, Antun. 1806. *Giornale di Budua*. Budva. <https://digital.nbbd.me/unit/antun-kojovic-giornale-di-budua-1806-1819/scan> (pristupljeno 14. 3. 2024).

Do kraja dana postepeno ulaze u grad neki Crnogorci i počinje besana noć. Na ulicama, Crnogorci kliču svom vladici „Živeo!“ (*Montenegrini con degli nitrenti eviva*) i prete Budvanima. Oprezniji građani su se povukli u kuće. U originalnoj rečenici, koja je, data kao prepričavanje, cela na italijanskom, Kojović je sebi dozvolio da diskretno iskaže lični stav prema nezvanim gostima. *Nitrenti* doslovno znači *rzanje* (mn.), što je prevodilac ublažio sa *kliču*. Ovakav detalj ne otkriva samo piščeve stavove nego potkrepljuje zapažanje o celoj jednoj grupi obrazovanih građana primorskih gradova: obrazovani Dalmatinci su „Morlake“ smatrali „našima“, iako „različitim od nas“ (Wolff 2001: 184).

U domu istaknutog plemića Bubića okupljaju se gradski prvaci: komandant grada Kristijanović, predsednik opštine Roza, mirovni sudija Ljepopili, zapovednik žandarma, pravoslavni i katolički sveštenik (*Paroco Greco, Par latino*), Kojović koji je u tom trenutku zdravstveni delegat, a kad treba i zapovednik gradskih tobđžija, kao i ugledni pravoslavni građanin Mitar Ljubiša, otac Stefana Mitrova. Oni dogovaraju, sastavljaju i potpisuju odgovor na mitropolitovo pismo s pozivom na mirnu predaju grada koje je stiglo tog popodneva, zadovoljni što su „sastavili vješt odgovor na osnovu kojeg se moglo pregovarati“, šalju ga po Iliji Gregoviću iz Paštrovića i ostaju u kući Bubića da čekaju odgovor.

Posao pripremanja odgovora na pismo vladike Petra I okupljeni uglednici obavljaju sami. Svi oni razumeju oba jezika, pročitali su pismo, pa nije ni važno kako ga je vladika napisao. Moguće da je na italijanskom, jer ga je poznavao i vodio prepisku na njemu, kao što je moguć, ali manje verovatno zbog komplikovanosti višestrukog prevođenja, i drugi slučaj: da je pismo pisano ćirilicom na narodnom jeziku – gde bi kao transliteratori poslužili pravoslavni paroh ili Mitar Ljubiša. Jedino što nije verovatno jeste da je vladika pisao na narodnom jeziku

latinicom italijanskog pravopisa, jer tu kombinaciju verovatno nije znao, budući da za njom nije imao potrebe. Odgovor Budvana je verovatno bio na italijanskom, manje verovatno na narodnom jeziku (jer bi posao dvosmernog prevođenja i prepisivanja potrajao i ne pominje se u zapisu).

Tokom noći vojska je povučena u citadelu, na zidinama ostaje građanska narodna straža, a ulicama patroliraju žandarmi i panduri, zajedno s nekoliko starešina okolnih opština Maina i Pobora, u nadi da će njihov autoritet sprečiti nered. Međutim, „revolucija“ je spremna, a „agenti“ su na poslu.

Sledi „diverzija“ u vidu dezinformacije: neki seljak donosi još jedno pismo, navodno od mitropolita. Kristijanović, u pratnji načelnika pandura Stanka Pribilovića (iz Pobora) s nekoliko momaka i sa taocima dolazi u kuću sudije Ljepopilija. Scena se prenosi u zaključanu sobu ove kuće i u njoj, pored domaćina, učestvuju Kristijanović, Roza i Kojović. Pošto je pismo bilo „napisano na srpskom“ (*in serviano*), pozvali su šefa carinika Nikolu Brdara da ga pročita. Ispostavilo se da su pismo poslala trojica mainskih sveštenika i da je po sadržaju istovetno s mitropolitovim. „Na srpskom“ ovde nedvosmisleno znači da su mainski sveštenici bili manje obrazovani u pogledu znanja stranih jezika i alfabeta od svog vladike, te su pismo napisali na svom jeziku, ćirilicom. Zbog toga se zove Brdar (pravoslavna porodica poreklom iz Grblja iz koje je majka pisca Ljubiše). Nastalo je dugo ćutanje koje je prekinuo Kojović, obrativši se prisutnim uglednicima na italijanskom, rečima: „S ovim je gotovo“ (*questa e finita*) i izašao iz sobe.

U hodniku susreće Pribilovića i obaveštava ga od koga je došlo pismo: „Časti mi moje, pismo nije Vladičino nego mainskih sveštenika“ (*sull'onor mio non è lettera del Vuladica, ma de Preti da Maini*). Pribilović odgovara: „Hvala ti kao poštenom čovjeku!“ (*fallati: kako postenome cojku*). Ako se Kojović zaista obratio Pribiloviću na ita-

lijanskom, to znači da je pandur iz Pobora znao taj jezik. Moguće je, ali malo verovatno, jer su dani Venecije, kad su vojni regruti i milicija morali znati nešto italijanskog, kao što su oficiri morali znati malo narodnog jezika, prošli. Verovatnije je da je autor u kasnijem zapisivanju događaja sebe označio „italijanski“ (tome u prilog ide i titula *Vuladica*, umesto *Metropolita*, kako uobičajeno tituliše Petra I pišući na italijanskom), a Pribilovića „slovinski“, po već postavljenoj shemi jezičkih izbora koja reprodukuje obeležavanje tuđih „drugih“ i odnose moći.

Kuća se puni ljudima, Kojović izlazi na terasu i okupljenom svetu saopštava vesti o pismu. Iza njega, niz zakrčeno stepenište, užurbano silaze komandant Kristijanović i pandur Pribilović. Sa dna stepeništa odjeknu pucnji. Kojović se naginje preko ograde terase, u tome ga zaustavlja pandur Jovo Lazov Zec iz Pobora i „oštro ga pogledavši, ispali mu metak u grudi“. Zatim je nasrnuo na njega nožem. Nastalo je krvavo gušanje u kojem Zec napada Kojovića i istovremeno mu otima sat koji je imao pri sebi, ovaj golim rukama hvata sečivo noža, a pandur Krsto Milošev Gregović iz Novoselja (Paštrovići) ispaljuje metak koji Kojovića pogađa u desnu ruku. On više ne može da se brani, ali u tom trenutku između njega i Zeca uskače Vukac Krstićev Ivanović iz Maina, viče: „Dosta, dosta, ubijen je!“ (*dosta dosta ubiven je*) i ubacuje ranjenog u kuću. U ovoj epizodi, „oštar pogled“, nož i krađa istovremeno, zajedno sa zvučnom pozadinom u vidu uzvika, povezuju se u živu sliku divljeg, okrutnog i grabežljivog brđanina koji vreba trenutak slabosti ili nepažnje da naruši granicu i norme koje simbolizuju gradske zidine. Kojovićev spasilac je od istog „plemena“, o čemu svedoči njegov uzvik, ali on je druga strana „drugih“, a to čini da odnos prema njima nikad nije jednoznačan. Takvi će biti i drugi spasioci progonjenih, u narednim događanjima: Davidovići, Markičevići, Gregovići, Stefanovići, Marovići.

Pucnjava i osvetnički povici (*ubisse ubbisse Zan Andrea*) nastavljaju se. Brdar, koji beži iz sobe u kojoj su održali sastanak, naleće na Kojovića i pita: „Kuda da idem?“ (*dove andrò*), ovaj odgovara „Bježi!“ (*scapa*). Protrčava i Ljepopili, obojica beže krijući se. Ovdje imamo brzu izmenu varijeteta, s tim što se možemo upitati da li su panične rečenice koje „prevodilac sa srpskog“ i autor dobacuju jedan drugom zapisane kako su izgovorene ili su naknadni rezultat Kojovićeve norme da piše na italijanskom ili se, možda, pošto je Brdar u tom trenutku proganjeni begunac a ne naoružani silnik, pozicija lišena moći reflektuje i u jeziku koji mu dodeljuje pisac.

Brdar se sakrio u kući Jelisavete Davidović, a Kojović je našao privremeno utočište u kući Markičevića, uz pomoć Marka Gregovića iz Paštrovića. Odatle su ga sutradan, po dolasku crnogorskog vladike, četvorica iznela u stolici „kao *ecce homo*“ i odneli kući sestre Anđelike na lečenje. Potpuno opljačkanom, košulju mu je dala porodica Rista Stefanovića. Latinski umetak i aluzija na raspetog Hrista predstavljaju autoironični osvrt jednog poznavaooca latinskog i teologije na nedaće koje je pretrpeo.

„Uveče ustanici su pjevali, igrali kolo na trgu i klicali Mitropolitu 'živio', a proklinjali prošli režim i pobijene Budvane.“ (*Fatta notte dali rivoluzionari si praticarono canti, e balli in piazza, con grandi evia al metropolita e con esecrazioni del governo cessato, non che de trucidati.*) Ova scena je prošla filter vremenskog razmaka, ali je i u prepričavanju lako odrediti kom jeziku i kulturi pripadaju *rivoluzionari*. Za njih, pobijeni građani su predstavnici vlasti koja ih je šest godina davila prevelikim porezima, terala na javne radove, regrutovala za njima stranu vojsku i strane ciljeve, opljačkala manastir Praskvicu u Paštrovićima, spalila selo Brajići i proterala njegove stanovnike... Celo to sećanje sadrži se u „proklinjanju prošlog režima“ i njegovih eksponenata. Nije važno što su se ugledni Budvani, u duhu svoje

kulture pregovaranja bili uposlili za francuske vlasti kao što su služili i prethodne, a služiće i buduće. Na udaru je ideologija *Lanzmana*.

U sukobima je smrtno stradalo četvoro Budvana, među njima i komandant grada Kristijanović. U gomili koja je ubila lokalnog poručnika Medina „bio je samo jedan katolik“, a govorilo se da je ubistvo podstrekivao trgovac Toma Đanević, rodom iz Podgorice, jer je Medinova žena uvredila Podgoričane nazvavši ih Cigančicima (*Zigancici*). Pored toga, opljačkane su kuće viđenijih građana, među njima Bubića, Brdara, Medina, Ljepopilija i samog Kojovića. Neki su i pošteđeni, recimo porodica Ivana Medina Krilovića, za koju su jamčili neki Marovići iz Grblja. Pokušaj da se ukrade ikona Bogorodice – gradske zaštitnice nije uspeo.

U rezimeu revolucionarnih događanja jasno se vidi podela na grupe po veri, međutim, ona nije stroga, kao što to nije nijedna podela u južnojadranskom priobalju. Pored onih koji proganjaju katolike, ima i onih koji ih štite. O razlozima možemo da nagađamo, ali vrlo je verovatno da potiču iz zamršene mreže međusobnih usluga i pokroviteljstava. Neki, opet, koriste komešanje da se pod stegom borbe protiv omražene vlasti okoriste (pokušaj krađe ikone u teškom i vrednom srebrnom okovu) ili da svedu stare račune. Veličina uvrede nanete Podgoričanima potcrtna je time što je napisana u originalu, niskim varijetetom.

Sutradan oko podne u grad ulazi vladika Petar I i polako se uspostavlja red. Ljepopili ostaje uz vladiku da upravlja gradom u administrativnom domenu, Pribilović – za kog se govorilo da je vođa pobunjenika – (p)ostaje zapovednik gradske policije i pomoćnik novog komandanta mesta, sveštenika Stevana Lazarovića (iz Grblja). Na zidinama se podiže ruska zastava i uspostavlja se privremena uprava Crnogoraca, koja će trajati do juna naredne godine, kad počinje dr-

uga austrijska vlada nad Budvom. U izboru novih – starih gradskih funkcionera, Budvanina i plemića Ljepopilija, i zaverenika rodом iz Pobora, Pribilovića, ogleda se pomirite-ljska uloga vladike о kom Kojović, ina-če, dosledno piše blagonaklono i s po-štovanjem.

Kojovićev zapis koji se u *Dnevniku* vo-di pod 23. septembrom završava se dodatkom s podnaslovom „Opis ne-kih pojedinosti od istog dana koje se odnose na mene i poginule“, gde pruža dopunske podatke о događa-jima. Iz njega saznajemo da je bilo rečitih naznaka da se sprema nepo-goda. Komandant pandura Pribilo-vić se nekoliko dana pre „pobune“ hvalio nekim pravoslavnim trgov-cima da postoji plan za prevrat i da je njemu u slučaju uspeha obećano mesto kapetana perjanika, te da je sve navodno znao i gradonačelnik Roza. Takođe, dok su Kojović i Ljepopili u noći između 22. i 23. obilazili straže na zidinama, jedan seljak im je rekao: „Kuda lutate, zašto nijeste kod kuće?! Mi se nećemo boriti protiv Crnogo-raca!“ (*ove girare,? perchè non state a casa, contro li Montenegrini non si bat-teremo*). A hrvatski oficir je rekao Ko-joviću na ilirskom (*in illirico*): „Sjutra moramo biti jednoga ćaće!“ (*sjutra moramo biti jednoga Ciacce*), misleći pritom na crnogorskog vladiku. Ne-posredno pre pokolja, sestra Kojov-ićeve služavke, Mande Mitrović, udovica Ilije zvanog Klopаn, plaćući ga je upozorila: „Spasite se, moj gos-podaru, inače poginuste!...“ (*Salvatevi mio padrone, se non perirete...*). Mande je prisluškivala sastanak pobunjeni-ka na kom se sastavljalo drugo pis-mo i čula da je Pribilović rekao „na ilirskom“: „Prekini s tim, hajde da se gine! – gdje je kanonik?“ (*desista da ciò, (in illirico) andiamo a morire. Dove è il canonico*). Isti Pribilović ga je po-tražio kasnije, dok je ležao ranjen i rekao mu: „Da vam je Vujović kazao što je znao, Vi ne biste bili stradali“ (*Se Vujovich vi avesse detto quanto sapea, voi non sareste perito.*). Nikola Vujović je bio upravnik prihoda kuće Bubića koji je posle noćima dolazio da čuva

ranjenog Kojovića, a s njegovim mo-tivima za to ni sam pisac nije načisto: „Da li je to radio svojevолjno ili po na-ređenju, Kojoviću nije poznato.“

Epizoda sa seljakom na zidinama go-tovo izvesno se odvijala na narod-nom jeziku, ali seljak je – samo bezi-meni seljak, ne igra nikakvu važnu društvenu ulogu. Nasuprot njemu, hrvatski oficir, iako pripada po-raženoj vojsci, ima drugi socijalni ka-pital i percipira se kao nosilac izvesne društvene moći, pa je njegova rečen-ica data u originalu, na „ilirskom“. Veoma je verovatno i da pisac u ne-koj meri deli s njim bratsku sloven-sku pripadnost koju ovaj iskazuje svojom rečenicom. S druge strane, govor Mande Klopаnove je zapisan italijanskim varijetetom, kojim ona zasigurno nije govorila. Ali, ona nosi identitet žene, i služavke, te kao tak-va ne zavređuje da se autor trudi oko transkripcije njenih originalnih reči. Prvi Pribilovićev iskaz je umetnut u Mandino pričanje i zato je zapisan na italijanskom, s napomenom da ga je izgovorio „in illirico“. Vujović je, slič-no Brdaru, predstavnik grupe koja u propulzivnom društvu pripada dve-ma stranama. To su pravoslavci koji su započeli proces asimilacije i ušli u službu „druge“ strane, a u njihovim postupcima vidljivo je kolebanje u kom naizmenično nadvladava društ-veni identitet iz kojeg dolaze, i onaj u koji idu.

Jovo Lazov Zec koji je pucao, nožem nasrnuo i oteo Kojoviću sat, kasnije, kad su ga pitali zašto je to uradio, odgovorio je „da ni sam ne zna“. Neki Bogović iz Paštrovića i Đikan Kojov iz Brajića su izjavili da bi ga isekli na ko-made da su ga našli. Kojović ne zna za razloge, osim što je Bogoviću bio pozajmio šest talira koje mu ovaj nije vratio. Taj Bogović je prepričao da je pred slanje drugog pisma iz manasti-ra Podostrog bio prisutan crnogorski glavar Savo Plamenac, koji je izjavio da bi trebalo da u Budvi nijedan Lat-in, to jest, katolik ne ostane. U *Dnevni-ku* je ova izjava prepričana na italija-nskom; u drugoj svesci *Memoara*, gde

se opisuju isti događaji dat je direktan navod: „da se ne ostavi niedan latinin“ (Kojović 1805–1808: 200).

Svi *contadini/paesani* koji su pomenuti u ovom odlomku pripadaju grupi „loših“ drugih, onih stranih, divljih, grabežljivih i nerazumljivih. Kao istaknuti pristalica Francuza, Kojović je bio obeležen da bude među prvima nad kojima će se izvršiti osveta, ali sâm napadač kao da je imao mutnu predstavu o tome zašto baš Kojović. On je seljak iz okoline, nedavno regrutovan u pandure, čija je izjava, slično rečima seljaka sa zidina, u tekstu data na italijanskom, i puki je izvršitelj naređenja koja je verovatno dobio od svog zapovednika ili nekog drugog zaverenika višeg ranga. Kod nekih drugih se saznaju razlozi, ma koliko prizemni bili. Kojovićev dužnik Bogović je rezonovao potpuno isto kao Budvani u celini, kad su iskoristili nemire i zapalili opštinsku arhivu da bi se izgubili tragovi o dugovanjima i osudama pojedinaca. Zbog te kratkoročne koristi grad je, iako obiluje istorijom, ostao bez najvećeg njenog dokumentacionog dela, pa su i danas glavni izvori za poznavanje mletačke prošlosti Budve arhivi Kotora, Dubrovnika, Zadra i, naravno, Venecije.

U poređenju s njima, Savo Plamenac je osoba drugog „kalibra“, glavar i junak. On iza sebe ima silu u doslovnom i simboličnom značenju, ratoborne Crnogorce. Kada je pregledao *Dnevnik* da bi pisao *Memoare*, Kojović je to uvažio i prekodirao njegov iskaz, to jest, vratio ga je u originalni jezički varijetet.

*

Analiza neposrednih i prepričanih iskaza učesnika u budvanskim događanjima 23. septembra 1813. godine je makrosociolingvistički pokušaj da se istraži jezička struktura u bilingvalnom diskursu i preključivanje jezičkih kodova u višejezičnoj zajednici (Filipović 2009: 57). Takođe, to je ogled iz istraživanja uloge ideologije u jezi-

ku, gde se kroz izbor jezika koji vrši autor dnevničkog zapisa otkrivaju njegovi stavovi o etnicitetu, rodu i moći (Filipović 2009: 22).

Iskazi pokazuju i nivo sociokulturne kompetencije, kao spoja jezičke (Chomsky 1965) i komunikativne kompetencije (Hymes 1966). Kojović koristi jezičke varijetete, italijanski i „slovinski“, u skladu sa svojim poznavanjem jezika, ali i ideološkim poimanjem sveta, kultura koje poznaje i konkretnih situacija (Riley 2007: 52). Naša blagodat, kao čitalaca, jeste da možemo da čitamo i tumačimo tekst čiji se pisac u životu nije ograničio na jednu „društvenu ulogu“, odnosno „poziciju subjekta“ (Fairclough 1989: 38), nego ih je sabrao velik broj i stalno se preliwao iz jedne u drugu. Zauzimanje pozicije subjekta suštinski znači činjenje i nečinjenje određenih stvari, u skladu s pravima i obavezama nekog diskursa. Kojović je, kao plemić, katolik i sveštenik, ta prava i obaveze neprekidno narušavao, agitujući za Francuze i slobodno zidarstvo, pomažući sestre oko rastave, a pravoslavnima oko gradnje crkve, pripremajući farsične pokladne predstave i na mnoge druge načine. U odabranom zapisu on se nalazi u pozicijama građanina, plemića, sveštenika i sveprisutnog gradskog „faktotuma“, a pripadajući diskursi se posmatraju s težištem na društvenoj i situacionoj praksi (Fairclough 1989: 164)

U etnolingvističkom smislu, autor je ostavio, pre svega, svedočanstvo o životnim iskustvima i komunikacijskoj praksi (Riley 2007: 8) bilingvalne grupe plemića u egzoglosijskoj primorskoj komuni, izdvojenoj u nenaklonjenom okruženju, čije su glavne kulturne odlike zatvoren mentalitet i način života tesno povezane male zajednice.

U jednom dramatičnom danu, kao u žiži, sakupili su se jezički iskazi aktera kao izrazi različitih identiteta i prelomili u sukobu. Gradski poglavari – vešti s rečima, iskusni u upravljanju i pregovaranju; crnogorski vladika

kog ne vidimo, ali o čijem velikom autoritetu saznajemo kao o lepoti Homerove Jelene: posredno, njegovim uticajem na delovanje drugih; ratoborni slabo obrazovani sveštenici iz obližnjeg manastira; vojnici francuskog odreda – tuđi, a „naši“; prizemno lukavi panduri koji drže skute svake vlasti; besni i pljačkaški nastrojeni *contadini* – ustanici; Crnogorci koji ostvaruju svoju politiku ujedinjenja s primorjem; zabrinuti ili preplašeni građani obe vere; služavka koja plaćuci preklinje gazdu da se skloni od pogibije; Anđelika, piščeva „dobra“ sestra, koja se, kao plemkinja, po gradu kreće isključivo u pratnji služavke; crnogorski serdar Plamenac koji lakonski jezgrovito iznosi svrhu pohoda na grad... svi oni jezikom koji nalazimo u analiziranom tekstu, ili ga argumentovano pretpostavljamo, postupaju po zakonitostima svojih kulturnih modela koji uslovljavaju jezičke varijacije, to jest, pojavljuju se kao materijal za istraživanje u kognitivnoj sociolingvistici (Filipović 2009: 21).

Već samo nabranje naučnih pravaca i koncepcija kroz koje se može proučavati Kojovićeva dnevnička proza pokazuje da je izabrani primer dobar materijal za tekst kako ga je definisao Rolan Bart: kao mesto preseka rada koji obavljaju autor i čitalac, kao platno na kom se odvija proces jezičkog označavanja (Gunn 1992: 244). Metodi disciplina i pravaca koji su korišćeni u ovom radu svakako nisu jedini koji su se mogli uposliti, ali verujem da su dovoljni da se na osnovu jezičkih uvida izvede semiotička analiza sukoba dveju kultura koji se odigrao 23. septembra 1813. godine u Budvi.

BIBLIOGRAFIJA

Literatura

Arbel, Benjamin. 2014. „Venice’s Maritime Empire in the Early Modern Period“. In: *A companion to Venetian history, 1400–1797*. Leiden: Brill, 125–253.

Бојовић, Злата. 1996. „Антун Којовић и његово доба“. У: Којовић, Антун. 1996. *Дјела* (прир. Злата Бојовић). Цетиње: Обод, 7–66.

Бици, Марин. 1985. *Искушења на путу по црногорском приморју, Албанији и Србији 1610. године*. Будва: Општински архив Будва.

Chomsky, Noam. 1965. *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, MA: MIT Press.

Crouzet-Pavan, Elisabeth. 2023. „Strangers in the City?“. In: *Byzantium, Venice and the Medieval Adriatic Spheres of maritime power and influence, c. 700–1453*. Cambridge: Cambridge University Press, 365–384.

Dević, Antun. 2006. „Naši pitomci u Loretu“. *Diaconencia XIV* (2): 441–471.

Fairclough, Norman. 1989. *Language and power*. New York: Longman.

Ferguson, Charles Albert. 1959. „Diglossia“. *Word (Worcester)* 15 (2): 325–340.

Filipović, Jelena M. i Julijana Vučo. 2019. „Multimodal Transdisciplinary Approach To Cultural Heritage Preservation: Linguistic And Cultural Landscapes“. У: *Jezici i kulture u vremenu i prostoru VIII*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, 347–358.

Filipović, Jelena. 2009. *Moć reči: ogledi iz kritičke sociolingvistike*. Beograd: Zadužbina Andrejević: Filološki fakultet.

Filipović, Jelena. 2015. *Transdisciplinary Approach to Language Study: the complexity theory perspective*. New York: Palgrave Macmillan.

Филиповић, Јелена. 2018. „Од структурализма до друштвеног конструктивизма: научна еволуција у социолингвистици“. У: *Српски језик, књижевност, уметност: зборник радова са XII међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу* (27–28. X 2017). Књ. 1, Курс опште лингвис-

тике. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 35–50.

Fishman, Joshua. A. 1965. „Who speaks what language, to whom and when?“. *La Linguistique* 2. Paris: Presses Universitaires de France, 67–88.

Fortis, Alberto. 1774. *Viaggio in Dalmazia*. Apollino: Alvise Milocco.

Giustiniani, Giovanni Battista. 2011. *Dalmacija godine Gospodnje 1553.: putopisi po Istri, Dalmaciji i Mletačkoj Albaniji 1553. godine*. Split: Hrvatsko-talijanska kulturna udruga Dante Alighieri.

Gunn, Giles. 1992. „Interdisciplinary Studies“. In: *Introduction to Scholarship in Modern Languages and Literatures*. New York: Modern Languages Association of America, 239–261.

Hymes, Dell. 1966. „Two Types of Linguistic Relativity“. In: Bright, William (ed.). *Sociolinguistics*. The Hague: Mouton, 114–158.

Ivetic, Egidio & Drago Roksandić. 2007. *Tolerance and Intolerance on the Triplex Confinium. Approaching the „Other“ on the Borderlands. Eastern Adriatic and beyond, 1500–1800*. Padova: Cleup.

Ivetic, Egidio. 2014. *Adriatico orientale: atlante storico di un litorale mediterraneo*. Rovigno: Centro ricerche storiche; Fiume: Unione italiana; Trieste: Università popolare.

Јанковић, Ђорђе. 2007. *Српско поморје од 7. до 10. столећа*. Београд: Српско археолошко друштво.

Kabatek, Johannes. 2016. „Diglossia“. In: *The Oxford Guide to the Romance Languages*. New York: Oxford University press, 624–633.

Ковачић, Ристо. 1878. *Прилози за повјесницу Боке Которске: св. 2*. Дубровник: Печатња Др. Претнера.

Kohl, Johann Georg. 1856. *Reise nach Istrien, Dalmatien und Montenegro*. Dresden: Arnoldische Buchhandlung.

Којовић, Антун. 1969. *Моје доба: из мемоара, дневника и стихова*. Титоград: Графички завод.

Којовић, Антун. 1996. *Дјела* (прир. Злата Бојовић). Цетиње: Обод.

Коматина, Ивана и Предраг Коматина. 2018. „Настанак ‘Млетачке Албаније’ и успомена на византијску власт у српском поморју“. *Историјски часопис* 67: 55–82.

Metzeltin, Michael. 2009. „Le varietà italiane sulle coste dell’Adriatico orientale“. In: *Balceni occidentali, Adriatico e Venezia fra XIII e XVIII secolo = Der westliche Balkan, der Adriaraum und Venedig (13.–18. Jahrhundert)*. Venezia – Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Mrduljaš, Saša. 2019. „Etnički sastav naselja Boke Kotorske prema popisu stanovništva iz 1900. godine“. *Migracijske i etničke teme* 35 (3): 241–276.

Myers-Scotton, Carol. 2006. *Multiple Voices: an introduction to bilingualism*. Malden, MA: Blackwell Publishing.

Novak, Grga. 2004. *Prošlost Dalmacije*. Split: Marjan tisak.

O’Connell, Monique. 2009. *Men of Empire: Power and Negotiation in Venice’s Maritime State*. Baltimore: The John Hopkins University Press.

Raukar, Tomislav. 1980–1981. „Komunalna društva u Dalmaciji u XIV stoljeću“. *Historijski zbornik XXXIII–XXXIV* (1): 139–209.

Riley, Philip. 2007. *Language, culture and identity: an ethnolinguistic perspective*. London: Bloomsbury Publishing.

Ritchie, Jane. 2003. „The Applications of Qualitative Methods to Social Research“. In: Ritchie, Jane & Jane Lewis (eds). *Qualitative research practice: a guide for social science students and researchers*. London: Thousand Oaks; New Delhi: Sage, 24–46.

- Sadovski-Kornprobst, Lena. 2021. „Multilingualism in Venetian Dalmatia: studying languages and orality in written administrative documents from Split (fifteenth/sixteenth centuries)“. *Mediterranean Historical Review* 36 (2): 217–236.
- Smith, John Charles. 2022. „Social Factors in Language Change and Variation“. In: *The Cambridge handbook of Romance linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Snape, Dawn & Liz Spencer. 2003. „The Foundations of Qualitative Research“. In: Ritchie, Jane & Jane Lewis (eds). *Qualitative research practice: a guide for social science students and researchers*. London: Thousand Oaks; New Delhi: Sage, 1–23.
- Spencer, Liz, Jane Ritchie & William O'Connor. 2003. „Analysis: Practices, Principles and Processes“. In: Ritchie, Jane & Jane Lewis (eds). *Qualitative research practice: a guide for social science students and researchers*. London: Thousand Oaks; New Delhi: Sage, 199–218.
- Стефановић Виловски, Тодор. 1908. *Стјепан Митров Љубиша: Уписци и успомене*. Котор: Штамп бокешке штампарије у Котору.
- Šimunković, Ljerka. 1990. „Grafija i ortografija hrvatskog teksta dvojezičnih mletačkih proglasa“. *Radovi* 29 (19): 69–79.
- Tepavčević, Miodarka. 2019. „Jedno poglavlje crnogorsko-italijanskih jezičkih, književnih i kulturnih veza: Stefan Mitrov Ljubiša“. *Studi Slavistici* XVI (2): 17–36.
- Tönnies, Ferdinand. 1887. *Gemeinschaft und Gesellschaft: Abhandlung des Communismus und des Socialismus als empirischer Culturformen*. Leipzig: Fues.
- Tuttle, Edward. 1997. „The Veneto“. In: *The Dialects of Italy*. London – New York: Routledge, 263–270.
- Wolf, Larry. 2001. *Venice and the Slavs*. Stanford: Stanford University press.
- Internet izvori*
- Dotto, Diego & Nikola Vuletić. 2019. „Il veneziano in Dalmazia e a Dubrovnik/Ragusa fino al XVIII secolo: per la storia di uno spazio comunicativo, Versione 1 (19. 6. 2019). In: Roland Bauer & Thomas Krefeld (2019): *Lo spazio comunicativo dell'Italia e delle varietà italiane, Versione 90*. <http://www.kit.gwi.uni-muenchen.de/?p=14384&v=1> (pristupljeno 14. 2. 2024).
- Ivančić, Janja Dora. 2020. „Language Situation in Dalmatia in the 18th century“. *Language and Society in 18th Century South Eastern Europe, SOG18–Yearbook of the Society for 18th Century Studies on South Eastern Europe* 3. Graz: University of Graz, 85–100. <https://unipub.uni-graz.at/sog18/periodical/titleinfo/5920219> (pristupljeno 15. 3. 2024).
- Ivanović, Krsto. 1650. *Cronica delli Anali di Budua*. <https://digital.nbbd.me/unit/krsto-ivanovic-anali/scan> (pristupljeno 17. 3. 2024).
- Kojović, Antun. 1805–1808. „Memoari II“. <https://digital.nbbd.me/unit/antun-kojovic-memoari-ii-1805-1808> (pristupljeno 14. 3. 2024).

A TURBULENT SOCIOLINGUISTIC NIGHT: SEPTEMBER 23, 1813, FROM THE *DIARY* OF DON ANTUN KOJOVIĆ

Abstract: Using Budva as a case study, this paper examines the phenomenon of bilingualism in the communes of the Eastern Adriatic coast during Venetian rule. Bilingualism is addressed in its social dimensions, specifically as diglossia and its subtype, exoglossia. A macro-sociolinguistic analysis was conducted based on materials from the *Diary* of Don Antun Kojović, written in Italian language. The focus is on the diary entry from September 23, 1813, which describes an upheaval in the town instigated by residents of the surrounding area. The studied material enabled a critical sociolinguistic exploration of situational language use, the verbal repertoire of speakers, and conversational and linguistic choices. Thanks to excerpts in the vernacular, it was possible to analyse code-switching within this multilingual community. The study employs biographical qualitative analysis methods: text and narrative analysis, as well as discourse analysis. The paper also serves as a reflection on the role of ideology in language, revealing the author's attitudes on ethnicity, gender, and power through his linguistic choices in the diary entry.

Keywords: Antun Kojović *Diary*, Budva, bilingualism, diglossia

Izdavač | *Publisher*

Društvo za kulturni razvoj „Bauo“ | *Association for Cultural Developement “Bauo”*
Krš Medinski 1, 85300 Petrovac na Moru, Crna Gora | *Montenegro*
www.kontekstikulture.me | www.bauo.me

Lektura i korektura | *Language Editing*

Jasmina Bajo

Prevod, lektura i korektura (engleski) |
Translation and Language Editing (English)

Milica Stanić Radonjić

Dizajn i prelom | *Design and Layout*

MM Digital d. o. o., Budva

Štampa | *Printed by*

Golbi, Podgorica

Tiraž | *Circulation*

200

CIP – Каталогизacija y publikaciji
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње
ISSN 3027-4222
COBISS.CG-ID 27838724

Copyright © Društvo za kulturni razvoj „Bauo“, 2024.

